

Károly Adrienn

· Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Szabadka, tanító szakos  
· mesterhallgató  
· karolyadrienn93@gmail.com

## SZABADKA ELSŐ TANÜGYI SZAKKÖZLÖNYEI A 19. SZÁZAD VÉGÉN ÉS A 20. SZÁZAD ELEJÉN

*The first journals of pedagogy at the end of the 19<sup>th</sup> century and the  
beginning of the 20<sup>th</sup> century in Subotica*

*Prvi prosvetni stručni glasnik na kraju 19. veka i na početku 20. veka*

Az újságírás és lapkiadás feltételei Szabadkán fokozatosan fejlődtek ki, lemaradást mutatva Magyarország központi területeihez képest. Az első magyar nyelvű helyi újság, a *Honunk Állapota* 68 éves lemaradással jelent meg az 1780-ban induló *Magyar Hírmondó*hoz képest. Bármelyik kor bármilyen jellegű lapját vizsgálva mérvadóak azok a kérdések, hogy kik írták és szerkesztették, kik nyomtatták és kik olvasták az adott sajtóterméket. Ha választ szeretnénk adni ezekre a kérdésekre, vissza kell tekintenünk azokra a történelmi eseményekre, amelyek lehetővé tették a sajtótörténetünk kibontakozását. A *Tanügyi Lapok* és a *Tanítószövetség* mint a térség első tanügyi szakközlönyei, úttörők voltak a mai bácskai pedagógiai sajtóéletében a 19. század végén és a 20. század elején. Figyelembe kell venni, hogy a tárgyalt két tanügyi szaklap a sajtótörténet kezdeti időszakában kezdte meg munkásságát, amikor könyv- és lapkiadói tevékenység alig kezdte meg fejlődését, illetve a lakosságnak csak egy szűk rétege olvasott. E tanulmány Szabadka első két tanügyi szakközlönyének indulási körülményeit és alapfeltételeit, valamint fennmaradásuk rövid idejét követi végig az akkori társadalmi és oktatási helyzet bemutatásával.

*Kulcsszavak:* sajtótörténet, tanügyi szakközlönyök, Szabadka, *Tanügyi Lapok*, Toncs Gusztáv, *Tanítószövetség*, Parcsetich Ernő

### BEVEZETŐ

Kolozsi Tibor *Szabadkai sajtó (1848–1919)* című sajtótörténeti kézikönyvének első oldalain rögtön három tényező szükségességére hívja fel a figyelmet, hogy egy újság megjelenhessen, ezek az újságíró, a nyomda és az olvasó (KOLOZSI 1973b: 15–17). Ezek egyben

szellemi és anyagi feltételeknek is számítanak, mivel nemcsak a teremtés nélkülözhetetlen alapjait foglalják magukba, hanem az olvasóközönség általi befogadást is, amely meghatározza az újságírás alakulását (KALAPIS 2002: 13).

A szabadkai sajtó története egyben a város helytörténetét és művelődéstörténetét mutatja be a lapkiadás feltételeinek kialakulásával és a társadalmi viszonyok fejlődésével (PETKOVICS 1973). Bács-Bodrog vármegye négy törvényhatósági joggal rendelkező városa Baja, Szabadka, Ujvidék és Zombor volt. A már korábbi királyi város, Szabadka a 19. század végén és a 20. század elején Bács-Bodrog vármegye természetes középpontjának volt tekinthető.

A polgári réteg kialakulása Magyarországon a 19. századtól vette kezdetét, de a folyamat a 20. században forrt ki igazán. Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc teremtette meg a polgárság létrejöttének jogi kereteit, amely kisebb megtorpanás után a kiegyezést követően újabb lendülettel folytatódott. A polgárságot jellemzően értelmiségi alkalmazottak és tisztviselők alkották, pontosabban az állam, az egyház és az uradalom értelmiségi alkalmazottai, akiket a megfelelő illem és viselkedés mellett műveltség és intelligencia jellemezett.

Azonban ha Vajdaságot tekintjük, ezen belül is az egyik központi várost, Szabadkát, szembeötlő, hogy az ottani középosztály többségét tanárok, ügyvédek, jegyzők, bírók, vendéglős-szállodások és a szállítási ipar képviselői alkották a köztisztviselők csekély tagjai mellett.

Az első szabadkai lapok *újságírói* nem hivatásos szakemberek voltak, hanem éppen a polgárság értelmiségi rétegéből kerültek ki, mégpedig papok, tanárok és tanítók, ügyvédek és más írástudók személyében, akik a szakmájuk mellett csak mellékesen foglalkoztak újságírással és szerkesztéssel (KOLOZSI 1973a: 68).

Az újságkiadás következő feltétele a *nyomdák* megléte. Szabadkán az első nyomda 1844-ben nyitott meg. Bittermann Károly mesterségét Pesten, Trattner Károly könyvnyomdájában tanulta ki, majd külföldön, Bécsben, Lipcsében, Drezdában és Prágában szerzett tapasztalatokat. Miután megkapta a saját nyomda nyitásához való engedélyt az ország bármely városában, ő Szabadkát választotta (KOLOZSI 1973a: 68). A nyomdák üzemeltetési engedélyét a központi cenzúrától távol eső vidékeken csak nagy nehézségek árán lehetett elnyerni (NÉMETH 2015: 179), ezért Bittermann Károly szabadkai nyomdai privilégiumának megszerzése hatalmas előrelépést jelentett nemcsak a település számára, hanem egész Bács-Bodrog megyének. A Bitter-

mann nyomda tette lehetővé Szabadkán az első könyvek és újságok megjelenését.

Az ipar fejlődési menetét egy 1900. évi népszámlálás mutatja, mely szerint ekkorra már Szabadkán a nyomdászipar jelentős fejlettséget ért el, ugyanis a város területén öt nyomda is működött, amelyek közül egyik-másik már alkalmas volt díszmunkák előállítására (BOROVSKY 1909: 196).

Végül szót kell ejteni az *olvasóközönség* rétegének kialakulásáról. A problémák a szabadkai lapok indulásakor leginkább ezen a területen adódtak, hiszen nyomda rendelkezésére állt a városnak már 1844-től, az értelmiség megfelelt és hajlamot mutatott az újságírássra, ennek ellenére Szabadka városa ez időben nem mutatott igényt az újságolvasásra.

Szabadka lakossága a 19. század közepén 38–40 000 lakost számlált (BITTERMANN KALENDÁRIUM 1847), viszont ennek csak a fele beszélt magyarul. Másrészt Szabadka elmaradott településnek számított mind a kulturális, mind a város fejlődését illetően. Ez magyarázható a terület agrárjellegével, a város gazdasága virágzott, ennek ellenére a kultúrára kevés pénzt szántak, az egyszerű, gazdálkodó emberek nem érdeklődtek az olvasás iránt. Egészen a 19. század 40-es éveiiig nem volt Szabadkának számottevő értelmisége. Alig volt írónok a városnak, az iskolát aránylag kevesen fejezték be, az itt élők nem törekedtek a magasabb képzettséget igénylő tisztségekbe (KOLOZSI 1973a: 69).

Egy 1870-es összeírás (KOLOZSI 1973a: 69) szerint Szabadka városának 40 000 körüli lakosságából pusztán 443 férfi és nő tartozott az értelmiségi rétegbe. Tíz évvel később, egy 1880-as felmérés szerint ez a szám minimálisan növekedett 438 férfira és 81 nőre. Ha az értelmiséghez odaszámítjuk a műveltebb kereskedőket, iparosokat és földbirtokosokat, számuk mindössze 1000–1500 között mozgott. Még ledöbbenőbb az a körülmény, hogy 1870-ben az itt élők közül mindössze 8517 ember tudott írni és olvasni, 1512 ember csak olvasni és a kisgyerekekkel együtt 46 295 ember nem tudott se írni, se olvasni (KOLOZSI 1973a: 69).

A lakosság társadalmi szerkezetének másik, 1879-es felmérése szerint Szabadka 56 323 lakosából 820 ember számított értelmiséginek. Ebbe a csoportba a tanítók, tanárok, papok, jogászok és tisztviselők tartoztak. Ez a feltárás valószínűsíthetően sokkal szabadabban kezelte az értelmiséghez tartozók számát, amelyek mellett 3108 földbirtokosról, 613 haszonbérőről, 2874 iparosról, 438 kereskedőről, 5621 cselédről és 6490 napszámosról adott számot (PETKOVICS 1973).

Ezek a számok magyarázattal szolgálnak, hogy a szabadkai sajtó miért mutatott lemaradást Magyarország más, központi településeihez képest, hiszen hiányzott az újságkiadáshoz szükséges olvasóközönység.

Magyarország területén az első magyar nyelvű újság, a pozsonyi *Magyar Hírmondó* 1780-ban indult meg Rát Mátyás szerkesztésében. A lap meghatározó szerepet töltött be az akkori művelődés kibontakoztatásában (SÜLD 2001: 253–262). Az első szabadkai magyar nyelvű újság a *Magyar Hírmondó*hoz képest sokat váratott magára a fent említett hátráltató tényezők ismeretében, pontosabban 68 évet. Az 1848–49-es forradalom szükségessé tette a nagyközönység tájékoztatását a szabadságharc eseményeiről és hazafias költeményekről, amelyet Szép Ferenc szabadkai plébános vállalt magára a *Honunk Állapota* című újság 1848. november 3-ai megindításával. Az újság címéhez a következőt kapcsolták: „Hetilap a nép felvilágosítására”, amely a lap tájékoztató és magyarázó jellegére mutatott rá. Az olvasóközönségbe beletartozott minden olvasni tudó szabadkai lakos, hiszen mindenki érdeklődést mutatott a forradalom eseményeinek követésére, a nyomtatás pedig Bittermann Károly nyomdájában készült. A *Honunk Állapota* tíz számot élt meg, számai péntekenként jelentek meg (KOLOZSI 1973a: 71).

A *Honunk Állapota* 1849 januárjában megszűnt, amelyet a hasonló indíttatású és tartalmú *Közlöny Kivonata* követett még ugyanabban az évben (KOLOZSI 1973a: 71–72).

A forradalom leverése nem kedvezett az újságkiadásnak, így ismét egy kevésbé kedvező időszak következett a sajtótermékeket illetően. A *Honunk Állapota* és a *Közlöny Kivonata* után több mint két évtizedig nem jelent meg Szabadkán egy magyar újság sem (KALAPIS 2002: 14–15). Az első heti- és napilapok megjelenéséig a Bach-korszak elnyomásának hatására a lapkiadási próbálkozások nem bizonyultak tartósnak. Az 1896-ban kiadott *Hírlapjaink – A magyarországi hírlapok monográfiájában* azt olvashatjuk, hogy Szabadkán 1872-ben egy új lap, a *Politikai Folyóirat* jelent meg. A lap kiadásának évszáma valószínűleg hibásan került lejegyzésre, mivel az említett monográfiában az olvasható, hogy a szabadságharc bukását követő években Baján és Szabadkán jelentek meg az első lapok. Ennek ellentmond az a tény, hogy a zombori *Bácska* 1871-ben jelent meg. A *Politikai Folyóirat* tehát nem indulhatott 1872-ben, hanem valószínűsíthetően 1862-ben jelenhetett meg. Ez a feltételezés nem bizonyítható, amely oka, hogy a *Politikai Folyóirat*ból nem maradt fenn egy példány sem

(KOLOZSI 1973a: 73). Szerb nyelvű lap viszont megjelent a kiegyezés előtt 1864-ben, s két éven át havonta egyszer került kiadásra. Az újság címe *Ljubav* volt, szerkesztője pedig Samko Manojlović. A *Ljubav* egy családi jellegű lap volt, amelyet kézzel írtak cirill betűkkel, a papírv két oldalát két-két hasábra osztva. A lap családi jellegének ellenére közérdekű közleményeket is közölt (KOLOZSI 1973a: 74).

Az 1867-es kiegyezést követően immár kedvezőbb feltételek jelentkeztek a lapkiadást illetően, de ugyanakkor a sajtó a politika befolyása alá került (KALAPIS 2002: 15). Ekkoriban jelentek meg a térség első magyar nyelvű, vegyes tartalmú heti közlönyei: 1871-ben a *Bácska* és a *Bácskai Híradó*, 1872-ben a *Havi krónika* címet viselő politikai és társadalmi havi közlöny, 1876-ban a *Szabadkai Közölny*, amely nevét 1880-ban *Bácskai Hírlapra* változtatta (KOLOZSI 1973b: 528–556).

Az újságolvasás szükségletté vált minden ember számára, erősödött a hírek és a problémák iránti érdeklődés. A sajtó a társadalmi élet, az emberi, főképp polgári arculat egésze, a civilizáltság és a kulturális színvonal hozzátartozója lett. A szabadkai újságírás növekedési irányával fokozatosan jelentek meg az első napilapok és politikai lapok, majd a különböző szaklapok, szakmai közlönyök, szórakoztató és művelődési újságok a már kifejlődött olvasóközönség igényeinek kielégítésére (KALAPIS 2002: 16).

## AZ ELSŐ PRÓBÁLKOZÁSOK A PEDAGÓGIAI SZAKLAPOK TERÉN: *TANÜGYI LAPOK*

Az 1870-es tanévben a szabadkai iskolákat tíz iskolakerületbe osztották. A városban összesen 40 iskolaszoba működött 1089 fiúval és 739 lánnyal. A pusztákon 6 (Ludas, ludas-bibicháti, felső- és alsó-csikériai, tavankúti, kelebíai) vegyes iskola állt a tanulók rendelkezésére. Az osztályokat nemek szerint gyakran egyesítették. A városi iskolák tantermeiben egy-egy tanító oktatott: a 40 iskolaszobában összesen 16 tanítónő és 24 tanító bácsi. A nők a leányiskolákban tanítottak 24 egyesített és 4 önálló osztályban. A 44 fiúosztályból 35 egyesítve, és csupán 9 működött önállóan. Általános volt a vélekedés már akkor is, hogy az egyesített osztályok a tanulás terén károkat vonnak maguk után. Szabadkán továbbá 4 óvoda, egy zsidó és egy szerb felekezeti iskola, rajz- és zeneiskola, valamint főgymnasium állt a lakosság rendelkezésére (IVÁNYI 1892: 404–405). Szakiskolák szempontjából a város igen szegényes helyzetben állt, e tekintetben az alsófokú iparos

és kereskedelmi tanonciskolát érdemes megemlíteni (BOROVSKY 1909: 203). 1874-ben a leányok számára polgári iskola megnyitását indítványozta az iskolaszék (IVÁNYI 1892: 405).

1885/6-ban az összes városi iskolába 2643 fiú és 1908 lány volt beíratva (IVÁNYI 1892: 409), a tanköteles gyerekeknek megközelítőleg a fele. A pusztai vagy tanyai iskolák száma viszont jelentősen növekedett: 1877/8-ban Tompán és Mérgesen, 1880/1-ben Györgyénen, 1882/3-ban Alsó-Ludason, Radanovácon és Verusityen, 1883/4-ben pedig Alsó-Kelebián alakultak iskolák.

A szabadkai iskolák száma egészen 1890-ig nem emelkedett, esetleg az iskolák helyszínei más bérházakba kerültek át, vagy a tanulók létszámának megfelelően másképp csoportosították az osztályokat. A tanyai iskolák jellemzője volt, hogy vegyes osztályokban oktattak a tanítók, az iskolák városi helyiségekben vagy bérházakban kaptak helyet (IVÁNYI 1892: 407), tehát nem megfelelő oktatási környezetben folyt a tanítás. Az iskolai helyiségek célszerűtlenek és elhanyagolt állapotúak voltak. Az iskolák épületei sem pedagógiai, sem egészségügyi szempontból nem feleltek meg az elvárásoknak. A berendezés és felszerelések nem tettek eleget a követelményeknek, alig néhány iskolának volt udvara és kertje (IVÁNYI 1892: 407).

A 19. század végi oktatás kritikája, hogy az osztályok beosztása helytelennek bizonyult: egyes osztályok a tanítás kárára túl népesek voltak, akár 180–240 tanuló is járhatott egy osztályba egy tanító keze alá, máshol ugyanazokat az osztályokat aránytalanul kevés tanuló látogatta. A népesebb osztályokat szét kellett volna választani, erre a külön tanítók biztosítása vagy az iskolaterületek újracsoportosítása jelentett volna megoldást. Ezenfelül a tanyai iskolákban nem volt megszervezve az ismétlő oktatás, az ének és a testnevelés oktatására nem voltak kielégítő körülmények. A népiskola olvasni tanított, de népkönyvtár hiányában ez a tudás nehezen volt értékesíthető. A felső népiskolákat és polgári fiúiskolákat a főgymnasium alsó osztályaival pótolták (IVÁNYI 1892: 406–407).

A fentiekből látható, hogy Szabadkán a 19. század végén az oktatás területén kedvezőtlen feltételek uralkodtak. Az akkori helyi újságok áttekintésével megfigyelhetjük, hogy a tanügyi szaklapok megjelenése előtt a sajtó csak elvétve foglalkozott iskolaügyekkel, inkább a bírálatoknak adtak hangot, míg a pedagógusok felelősségteljes munkájáról alig szóltak. Csak a legfontosabb híreket közölték, tudósításaik főként a főgymnasiumban megrendezett hangversenyekről vagy egyéb ünnepi rendezvényekről, például a március 15-ei megemlékezésekről szóltak.

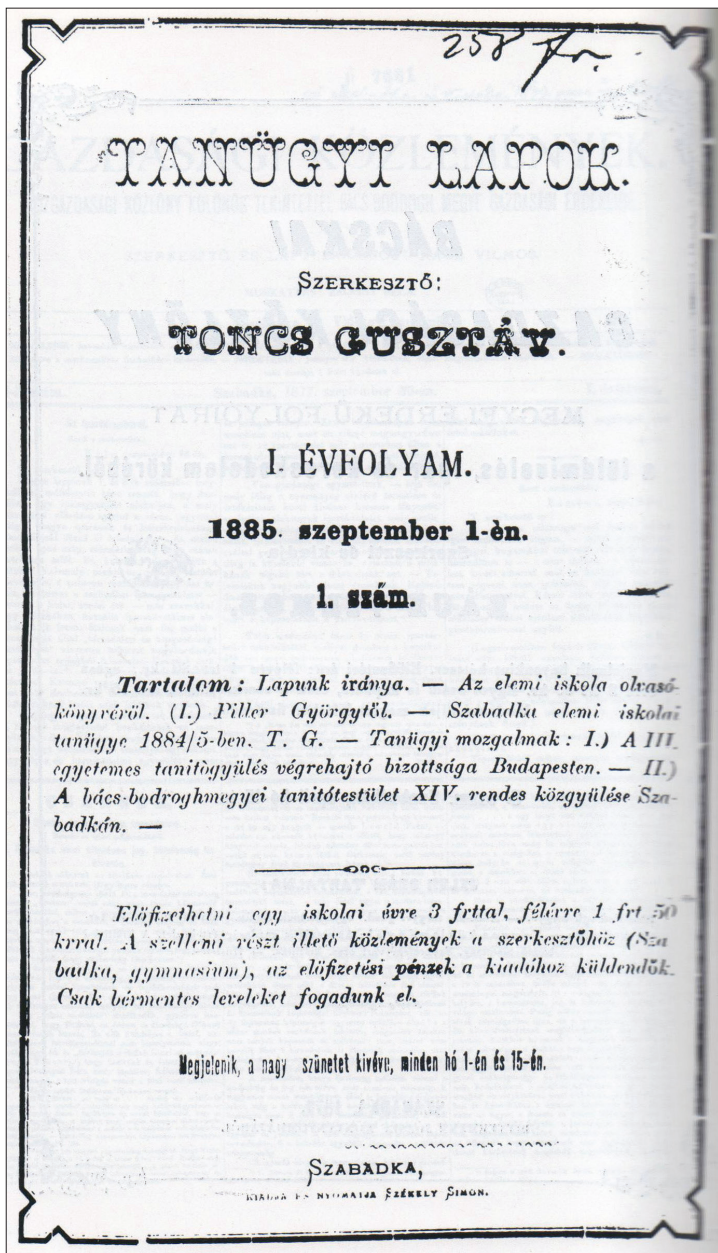
Az oktatás területén jelentkező hiányosságok orvoslásaként Toncs Gusztáv szabadkai tanár és irodalomtörténész egy megyei érdekelt-ségű tanügyi szaklap kiadását szorgalmazta. Az első próbálkozásokról a *Bácskai Ellenőr* 1884. április 13-ai számában olvashatunk, mely szerint a szabadkai tanítók és tanárok összefogásával a folyó év július 1-jén egy szaklap kiadását szerették volna megkezdeni *Bács-Bodrogh megyei Tanügy* címmel. A lap kiadása viszont csak elképzelés maradt, nem valósult meg, mivel Szabadka első pedagógiai szaklapja 1885. szeptember 1-jén indult el *Tanügyi Lapok* címmel Toncs Gusztáv szerkesztésében.



*Toncs Gusztáv*

A tanüggyel foglalkozó szaklap megjelenéséről így írt a *Szabadka* 1885. augusztus 15-ei számában: „A folyóiratra régóta szükség van, a mennyiben a helybeli és vidéki tanügyi viszonyok elegendő anyagot nyújtanak a megbeszélésre. Az első szám szeptember 1-jén jelenik meg” (KOLOZSI 1973b: 395–396).

A szaklap újabb számainak megjelenése a tanítási évhez igazodott: az első szám 1885. szeptember 1-jén, a tanév elején jelentkezett. Friss számokat havonta kétszer adtak ki, minden hónap 1-jén és 15-én. A lapkiadás a nyári két hónapos szünetben szünetelt. Az előfizetés ára az egész tanévre 3 frt., félévre pedig 1 frt. 50 kr. volt (KOLOZSI 1973b: 395–396).



*Tanügyi Lapok. Az I. évfolyam 1. számának címoldala*

Érdemes megjegyezni a viszonyítás érdekében, hogy a 19. század végén mekkora volt a tanári és tanítói fizetés. Az okleveles tanítók fizetése legfeljebb évi 600 forint körül mozgott, az igazgatóké pedig 900 forintnyi összeget tett ki (IVÁNYI 1892: 402). A középiskolai tanárok fizetése abba a fizetési osztályba esett, amibe a minisztériumi fogalmazóké, rendőrfőparancsnokoké, járásbíróké és a királyi ügyészeké, amely évi 1200 forintról indult, és legfeljebb 1800 forintig emelkedett. Ez a fizetés lehetővé tette a középiskolai tanárság számára a középosztályhoz való tartozást (ELTE TANÁRKÉPZŐ KÖZPONT), s ezekből láthatjuk, hogy a szaklapra való előfizetés pénzügyileg elérhető volt a pedagógusok számára, kiknek szakmai kötelezettségként kellett volna tekinteni a lap követésére, hiszen elsősorban hozzájuk szólt, a tanulók helyzetén kívánt javítani.

Visszatérve a lapkiadás három központi feltételéhez, kulcsfontosságú annak a meghatározása, hogy kik voltak a *Tanügyi Lapok*, vagy általánosságban a pedagógiai szaklapok írói és olvasói, valamint hogy hol folyhatott a nyomtatás.

A szaksajtó indítója a már említett Toncs Gusztáv szabadkai gimnáziumi tanár, aki a lap megalapítása előtt is publikált pedagógiai jellegű szaksajtóban, többek között a *Magyar Pedagógiában*, a *Hivatalos Közlönyben* és a *Tanártestületi Középiskolai Szemlében* (KOLOZSI 1973b: 395). Toncs Gusztáv mellett íróként és szerkesztőként többek közt Piller György, Dudás Gyula, Balás Imre és Farkas Antal dolgozott (KOLOZSI 1973b: 397).

A *Tanügyi Lapok* nyomtatását a kezdetekben Székely Simon helybeli könyvkereskedő és nyomdatulajdonos vállalta el. Az első évfolyam 1–14. száma Székely Simon nyomdájában került kivitelezésre, azonban a 15–20. szám már Bittermann József nyomdájában készült el (KOLOZSI 1973b: 396).

A tanügyi újságok nem tartoztak a nagyközönség közkedvelt lapjai közé, mivel nem számoltak be irodalmi, társadalmi vagy politikai jellegű meglepő vagy érdekes eseményekről, nem lehetett tájékozódni belőlük az aktuális művelődési és sporteseményekről, nem volt céljuk a humor és a szórakoztatás (KOVÁCS 1971: 337–340). A tanügyi szaklapok olvasóközönségnek a társadalom szűkebb rétegét, az oktatásban dolgozókat célozták meg: iskolai igazgatóknak, tanároknak és tanítóknak szóltak. Bács-Bodrog vármegyében a 19. század végén több mint 400 iskolában mindössze 900-nál alig több pedagógus dolgozott (DÉR 1972: 153). A *Tanügyi Lapok* tehát nem az átlagolvasóhoz szólt, hiszen őket kevésbé érdekelték az oktatásügyet hátráltató

körülmények, ezek pontos felmérésének és javításának lehetőségei. Holott hozzá kell tenni, hogy az iskolahelyzet Bács-Bodrog megyében akkortájt nem volt kielégítőnek nevezhető. A pedagógiai szak-sajtó megérdemelte volna a nagyközönség figyelmét, hisz nem volt mindegy akkortájt sem, hogy a fiatalok oktatása és nevelése milyen körülmények között, kik által megy végbe.

A *Tanügyi Lapok* kitűzött feladatait a legelső szám *Lapunk iránya* című vezércikkében fogalmazták meg: „Bizonyításra nem szoruló tény, hogy vidékünk tanügye az utóbbi időben örvendetes haladást mutat fel. Azonban az inkább rohamos, mint mélyreható fejlődés egyes jelenségei arra figyelmeztetnek, hogy szükség van egy kizárólag helyi érdekű tanügyi közlönyre, mely a mellett, hogy fő célja vidékünk tanügyi viszonyait minden törvényes eszközzel emelni, a tudományos cél szolgálatában is áll, de leginkább oly eszméket fejtegető közleményeket fogad magába, melyek vidékünk tanügyi kívánalmainak kifejezését s bajainak orvoslását célozzák” (KOLOZSI 1973b: 396).

A vezércikk arra a tényre mutatott rá, hogy a *Tanügyi Lapok* elsősorban a helyi oktatási problémákat szerette volna megoldani, majd megfelelő fejlesztéseket eszközölni. A pedagógusok tisztában voltak azzal, hogy az oktatás mely összetevői igénylik a fejlesztést, de az ehhez szükséges morális támogatást a nagyközönségtől kellett megszerezniük, hogy legalább megfogalmazódjon az igény a változtatásra. A konkrét cselekvések már Szabadka hatóságának hatáskörébe tartoztak, kik a népnevelés fontosságát már régóta belátták a kisdédóvó-intézetektől a tanítóképzésig (BOROVSKY 1909: 203). Az oktatásügy szánandó állapota nem volt összeegyeztethető Szabadka szabad királyi városi rangjával. A gimnáziumba kevesen jártak, ezért elrendelték, hogy minden polgár fia látogassa az elemi és a „grammatikális” iskolát, a legjobb tanulónak 100 forintos jutalomdíjat is kitűztek (BOROVSKY 1909: 186). A rendelet sikeresnek bizonyult, hiszen a 19. század végén a vidéki polgári családok gyermekeiket a polgári életmódnak eleget téve gimnáziumba írták.

Az oktatás sajátos helyzetéről, a többnyelvű környezetről a *Lapunk iránya* című vezércikk a továbbiakban így folytatódik: „Aztán nem szabad felednünk, hogy iskoláink jó részben nem magyarok; vannak vegyes ajkúak, de vannak teljesen nem magyar nyelvűek is. Az állami törvény és a gyakorlati élet szempontjából egyaránt kívánatos, hogy nem magyar ajkú polgártársaink minél többen s minél jobban beszéljék a magyar nyelvet. A törvény keretén belül jogunk van minden oly dolog megvalósításáért működni, mely tanügyi viszonyaink

javulása érdekében felhasználható. S mivel nem habozunk kimondani, vidékünkön a magyar nyelv a népiskolákban nincs teljesen jogaihoz juttatva: küzdeni fogunk vidékünk tanügye magyarosodásáért is. Újra mondjuk, hogy a törvény keretén belül, a tanügy érdekében, mert azon eszmékhez, melyeket a magyar nyelv oktatásához, mint politikai ügyhöz hozzá szoktak fűzni, semmi közünk.

Szükséges továbbá, hogy a társadalom és az iskola egymással közelebbi összeköttetésben legyenek, ami csak az által válik lehetővé, ha az őket elválasztó akadályok megsemmisítetnek, mint a közöny és félszeg felfogás; azért folyóiratunk e tekintetben igyekszik felvilágosítani a közönségét” (BOROVSKY 1909: 396–397).

Az oktatás a mindennapok kísérője. Egy pedagógiai szaklap témái nemcsak az oktatás területén elért eredmények bemutatásáról szólhatnak, hanem az óvodai, kisiskolás, középiskolai, szakmai és felsőoktatásról, a tantárgyak módszertani problémáiról, az oktatás és nevelés kölcsönhatásáról, az iskolán kívüli tevékenységekről, az iskola egészségügyi kérdéseiről, különleges iskolákról a fogyatékkal élő gyerekek számára, gyermeklélektanról, iskolaszociológiai problémákról, a család és az iskola kapcsolatáról stb. A pedagógiai sajtó úgy foglalkozik az iskolák, tanárok és diákok mindennapjaival, hogy közben tükrözi a társadalom sajátos valóságát (KOVÁCS 1971: 337–340). Természetesen a fő célkitűzések között szerepelt még az időnkénti pedagógiai munkák ismertetése és bírálata, a tanügyet érintő törvények és rendeltetések ismertetése, valamint a tudományos kérdések fejtegetései, emellett a közölt írások témájaként gyakran felmerültek a tanügy érdekeinek, az iskolák jelenlegi állapotának és jövőjüknek a taglalása (KOLOZSI 1973b: 397). Ezek mind olyan témák, amelyek túllépnek az iskolák határain, és nemcsak az oktatókat, hanem minden embert, a társadalom egészét érintik, ezért is kellett küzdeni a lakosság körében kialakult érdektelenség ellen. Ez a közöny nem a szegényekre vonatkozott, hanem a társadalom tehetős rétegére. Töncs a *Tanügyi Lapok*ban publikált több cikkét a közöny feloldása érdekében írta, egyre nyersebben és nyíltabban fejtve ki véleményét: „Kell-e mondanunk, hogy a kultúra létét nem a malmok száma, nem a lovak nagysága, szépsége, nem az agrárfuttatások [...] bizonyítják, hanem erkölcsi tőkénk nagysága, fejlettsége, az értelmi erők műveltsége, a tudományosság, a magyar hazafiasság, amelynek corollariuma az öntudatosság és önzetlenség...” (DÉR 1975: 154).

A *Tanügyi Lapok* szerkezeti felépítését tekintve, a lapban szerepelt a *Folyóirat- és lapszemle*; a *Különfélék* rovat a tanüggyel kap-

csolatos, más helységek híreivel, továbbá a *Szerkesztői üzenetek* című rovat, amelyben a szerkesztőség a beérkezett levelekre válaszolt. A tanév végén pedig külön mellékletet készítettek az egész éves tartalomjegyzékről (KOLOZSI 1973b: 397–398).

A szaklap cikkei a szakmai megnyilatkozások mellett sokszor társadalombírálatokat és az oktatásban akkoriban fellelhető problémákat fogalmaztak meg. Farkas Antal szegedi főreáliskolai tanár *Leányiskolák* című tanulmányában a hazai leányiskolákat bírálta, melyek meglátása szerint inkább az úri fényűzésre nevelték a lányokat a műveltség és a tudás megalapozása helyett (DÉR 1975: 155). A kor polgári szellemisége leginkább a külsőségekben merült ki, a megfelelő illem gyakorlásával. A polgári családokban a nők családon belül betöltött szerepe módosult. A férfi vált egyértelműen a „kenyér keresőjévé”, míg a nő eltartottá. Mivel az élet két tere, a munka és az otthon elvált egymástól, a nő társadalmi életének tere a lakásra korlátozódott. Feladata a háztartás és a gyermeknevelés volt, úgy, hogy meleg fészket biztosítson, és kiszolgálja férjét. Amennyiben az anyagi helyzet megengedte, házvezetőnőt, cselédet, dajkát, nevelőnőt alkalmaztak az otthoni teendőkre, s a ház asszonya mindössze az ellenőrzést gyakorolta. Farkas ebben az írásában nemcsak az ő szemében elvárt, művelt és gyakorlatias asszonyeszményt fogalmazta meg, hanem a nők kiszolgáltatott helyzetét is kritizálta.

Zajzon Dénes egy tanulmányában már akkor is bírálta a botbüntetés gyakorlatát, mely büntetés szerinte a gyermekek erkölcsi és szellemi épségét károsítja (DÉR 1975: 155). A nevelés során a jutalmazás és a büntetés elengedhetetlen, segítségükkel tanulják meg a gyerekek, mi a jó és mi a rossz. A büntetés nem feltétlenül fizikai bántalmazást jelent a nevelés során, mivel sok esetben nem szükséges, sőt kerülendő bármiféle fizikai bántalmazási forma.

Az említett tanulmányok azon tipikus írások közé tartoztak, amelyek nem feltétlenül csak a szakmabelieknek, hanem a tágabb olvasóközönségnek is szóltak, valamely hibás gyakorlatra felhívva a figyelmet. A didaktikai jellegű tanulmányok többnyire egy új, innovatívabb módszert, eljárást ismertettek meg az olvasókkal, mint például Pozsonyi Béla, aki életszerű tanítási lehetőségeket mutatott be *Fröbel Frigyes és a természet* című cikkében (DÉR 1975: 156). Fröbel a játéknak az egyén személyiségfejlődésében játszott szerepét, jelentőségét ismerte fel, amelyet a kor módszertana háttérbe szorított. A játékokhoz eszközöket, úgynevezett adományokat ajánlott, ami lehet egy labda, golyó, kocka, henger, építő pálcikák, lapok, papír-

szalagok stb., valamint fejlesztő hatásának vélte és ajánlotta a papír-hajtogatást. Toncs *A magyar nyelv tanítása mondattani alapon* című tanulmányában az anyanyelv mondattani alapokon való tanítását szorgalmazta (DÉR 1975: 156). Emellett tanulmányok foglalkoztak a betűismertetés és az olvasás módszereiről, az anyagi és technikai feltételek színvonalával, a környékbeli települések tanügyi szervezéssel stb. Az ilyen témájú értekezések megismertették a pedagógusokat az oktatáselmélet és -gyakorlat újításaival, gyakorlatiasságuk által az elavult eljárások fejlesztését szorgalmazták, felismerhetővé váltak általuk az innovációkban rejlő lehetőségek.

A *Tanügyi Lapok* a szabadkai tanügyi szaksajtó egyeduralma és a céljait megfogalmazó, *Lapunk iránya* címet viselő vezércikkében megfogalmazottak ellenére is kiadási problémákkal küszködött az indulásától fogva. Az 1886. április 1-jén megjelenő 15. számától kezdve nyomdát váltott, mert a korábbi nyomdász, Székely Simon lemondott a kiadásról, mivel a folyóirat bevételei nem fedezték a kiadás költségeit (KOLOZSI 1973b: 397).

Toncs Gusztávnak a folyóirat melletti kiállása példaértékűnek tekinthető. Hangoztatta, hogy a városnak és vidékének szüksége van egy ilyen tartalmú és irányú folyóiratra, ezért a kezdeti pénzügyi problémákat saját bevételeiből fedezte. A szaklap további folytatása érdekében felhívást közölt a helyi lapokban (KOLOZSI 1973b: 397). Csak a tanügy dolgozóinak támogatásában bízhatott, hiszen nekik és róluk szólt a lap, az ő érdekeiket szolgálta. A lap megmentésére megszervezett értekezlet viszont nem a várt eredményeket hozta.

„A *Tanügyi Lapok*, Toncs Gusztáv gymnasiumi tanár szerkesztése alatt megjelenő folyóirat érdekében dicséretre méltó mozgalmat indított a helybeli gymnasiumi tanári testület – írja 1886. április 25-én a *Szabadkai Hírlap Különfélék* című rovatában. – A közönség pártolásának hiánya ugyanis arra indította a hivatásáért lelkesülő tanári testületet, hogy f. hó 21-ére a Hungária szállóban tartott értekezletre hívta egybe a helybeli tanárokat, képezdei és népiskolai tanítókat és tanítónőket oly célból, hogy a lap érdekében valami üdvöset határozzon. A nemes szándék azonban egyelőre nem valósulhatott meg, mert alig jelentek meg tíznél többen. Új értekezletet hívatott egybe szombatra. Óhajtható volna, hogy ezen új értekezleten a meghívottak kivétel nélkül jelennének meg, és határoznának valamit a *Tanügyi Lapok* érdekében, mert sem a szerkesztő dicsérendő törekvése, sem a hiányt pótló lap nemes iránya nem érdemlik, hogy a lap pártolás és részvét hiányából szűnjön meg” (KOLOZSI 1973b: 397–398).

A helybeli tanítók és tanárok érdektelenségét jól mutatja, hogy igen kevesen értették meg a lap helyzetének válságát, és tettek intézkedéseket a segélyhívását meghallva. A *Szabadkai Hírlap* következő számában már arról számolt be, hogy az újabb értekezleten ismét kevesen jelentek meg, de végül mégis megszületett egy határozat, amelyben egy tizenkét tagú bizottságot állítottak fel tanárokból és tanítókból, rájuk bízva a lap szerkesztését. A bizottság élére a felelős szerkesztő került (KOLOZSI 1973b: 397–398), így tovább folyhatott a *Tanügyi Lapok* kiadása.

Az első évfolyam utolsó, pontosabban 20. számának vezércikkében jelentették be az I. évfolyam befejeztét, és az arra vonatkozó terveket, hogy a tanév kezdetével, szeptember 1-jétől tovább folytatódik a szaklap a II. évfolyammal. Nem feledkeztek meg az év közbeni költségvetési problémákról sem, amelyekről azt írják, hogy a tanárok áldozatkészsége által tudták túltenni magukat rajtuk. Egy értekezlet alkalmával Toncs Gusztáv lemondott a szerkesztési és szervezési előmunkálatokról, a már 11 tagú választmány ideiglenes vezetésével Balás Imrét bízták meg (KOLOZSI 1973b: 397–398). Balás Imre osztotta Toncs Gusztáv elveit, miszerint a vidéknek szüksége van közoktatásügyi lapra, és ezután ő is mindent megtesz a fennmaradásért. Immáron a Bács-Bodrog megyei községi tanítóegyesület az összes népiskolájával és középiskolájával támogatta a lapot, és készültek az új tanévvel kezdődő második évfolyamra (KOLOZSI 1973b: 397–398).

Azonban hiába a kitartó támogatók és vezetőség, a *Tanügyi Lapok* csak egy évfolyamot élt meg. Arról nincs pontos információ, hogy az ígért támogatásból lett-e valami, vagy esetleg valami más okozta a lap kiadásának beszüntetését. A *Tanügyi Lapok* tehát mindössze húsz szám kiadását élte meg, első száma 1885. szeptember 1-jén, utolsó száma pedig 1886 júniusában jelent meg (KOLOZSI 1973b: 552).

Annyi bizton állítható, hogy a *Tanügyi Lapok* úttörő volt a 19. század közoktatásügyi szaksajtójának terén, amellyel stabil alapokat biztosított a későbbi, tanüggyel foglalkozó szaklapok számára. Rövid működéséből fennmaradt számai az Országos Széchényi Könyvtárban találhatóak meg.

## ÚJABB PEDAGÓGIAI LAP SZABADKA ÉLETÉBEN: A TANÍTÓSZÖVETSÉG

A századfordulóra Szabadka lakossága 83 593 főre növekedett, népesség tekintetében az ország városai közül a harmadik helyet foglalta el (BOROVSKY 1909: 197). A város társadalmi szerkezete is

jelentősen átalakult. A lakosság 40%-a már mezőgazdaságon kívüli, főképp ipari és kereskedelmi tevékenységekben dolgozott, a cselédek és napszámosok aránya erőteljesen lecsökkent, az értelmiség kezdett megerősödni. Magyarul 61 220 ember tudott beszélni, írni és olvasni pedig a város 35 025 lakosa (BOROVSKY 1909: 197). Ezeket az adatokat az 1900-as évi népszámlálás eredményeképp ismerjük, amely pontossága megkérdőjelezhető, hiszen ezek a felmérések főként az iskolák nyilvántartásait tartották szem előtt, a különleges feltételeket figyelmen kívül hagyva, például azokat a személyeket, akik az írást és az olvasást iskolán kívül sajátították el. Ennek ellenére a feljegyzett statisztikai adatok kiváló lehetőséget nyújtanak az arányok meghatározására, mely szerint az 1900-as évek elején Szabadka lakosságának a háromnegyede beszélt magyar nyelven, akiknek több mint a fele írni és olvasni is tudott.

Az oktatás minőségi javításának érdekében újabb iskolákat nyitottak meg Szabadkán: 1892-ben négyosztályú polgári fiúiskola nyílt Polgári Iskola néven, amely egészen a felszabadulásig, 1945-ig a Makszim Gorkij utcában, a mai matematikai-nyelvi gimnázium épületében kapott helyet (SZEKERES 1975: 39). 1905-ben az előkelőbb családok lányai számára egy évfolyamos felsőbb leányiskolát állítottak fel, mint magániskolát (BOROVSKY 1909: 203).

Szabadka városában a 20. század elején egy általános előrehaladás volt megfigyelhető, amely nemcsak az oktatásra, hanem a lapkiadás területére is kiterjedt. Az 1900-as évek elején Szabadkán pezsgő sajtóélet folyt, igazi hírlapírói központ alakult itt ki. A *Tanügyi Lapok* megteremtették a kedvező feltételeket egy újabb tanügyi szaklap indulásának, amelyet tovább emelt az értelmiségi réteg megerősödése, valamint a szabadkai írni-olvasni tudó lakosok arányának pozitív növekedése. Egy pedagógiai szaksajtó indításának igénye 1901-ben a *Szabadka és Vidéke* című újság február 3-ai számában is kifejtésre került: „Tanügyi lap Szabadkán. A vármegyei tanítóegylet központi elnöksége évi 1200 koronát ajánl fel egy Szabadkán szerkesztendő havi közlönyre. A megjelenés után majd bővebben foglalkozunk a lappal, s még eddig nem ismert szándékával” (KOLOZSI 1973b: 429). Egy, a tanüggyel foglalkozó új szaksajtó számára a megígért pénzbeli támogatás pozitív kilátásokat jósolt, hiszen a *Tanügyi Lapok* kiadói folyamatosan finanszírozási gondokkal küszködtek. Az év folyamán meg is jelent az új pedagógiai szaklap első száma, 1913. július 1-jén, amely a *Tanítószövetség* címet kapta. A szaklapot minden hónap első felében, tizenhat oldalon adták ki a tanév minden hónapjá-

ban. A felelős főszerkesztő feladatkörét Parcsetich Ernő zombori nyugalmazott tanító vállalta magára, a kiadótulajdonos a Bács-Bodrog megyei Tanítószövetség volt, a nyomtatás pedig a szabadkai Lipsitz és Lampel cég nyomdájában zajlott (KOLOZSI 1973b: 427). A lap eladási ára 10 fillér volt, de a tanítószövetség tagjai tagilletmény fejében ingyen megkapták (KOLOZSI 1973b: 428). A Lipsitz és Lampel könyvnyomda 1913. szeptemberi, munkakapacitásukról szóló bejelentéséből kiderül, hogy a *Tanítószövetséget* 1300 példányban nyomtatták (KOLOZSI 1973b: 515).

A lap indulásának pontos dátuma a mai napig vitatott. Kemény György az általa készített magyarországi időszaki sajtó bibliográfiájában arról ír, hogy a *Tanítószövetség* korábban, 1912 januárjában indult, 1913. július 1-jén pedig a második évfolyam kiadása vette kezdetét. Kutatása szerint a lap már az előző években is megjelenhetett, esetleg nem szabadkai székhellyel (KOLOZSI 1973b: 427–428). Viszont Parcsetich Ernő 1913. június 26-án jelentette Szabadka polgármesterének, hogy július 1-jétől kezdve jelenik meg a *Tanítószövetség* (KOLOZSI 1973b: 427).

Az 1913. július 1-jei szám *Beköszöntő* című cikke magyarázatot ad arra, hogy miért ez a második évfolyam. Az írás szerint korábban létezett egy ugyanezt a címet viselő lap, amelyet Göndör Ferenc szerkesztett, akinek a letartóztatása alatt a lapkiadás szünetelt. Arról nincs pontos adat, hogy az említett lap hol és mely években jelent meg, de a megjelenés dátumát 1909 előttire teszik (KOLOZSI 1973b: 428), amely ellentmond a Kemény György általi feltételezésnek, hogy a *Tanítószövetség* 1912-ben indult el.

Ismerve az előző pedagógiai lap kiadási helyzetét, nem meglepő, hogy Parcsetich Ernő a *Tanítószövetség* második évfolyam 1. számának *Beköszöntőjében* rögtön egy felhívással fordult a tanítók felé, hogy lépjenek be a tanítószövetségbe a tanítók tekintélyének és anyagi boldogulásának érdekében (KOLOZSI 1973b: 428). A cikk a továbbiakban tüzetesen részletezi nemcsak a tanügy akkori helyzetét, hanem az egész oktatás jövőbeli megreformálását: „Az iskola érdekében kívánjuk a tanítók önállósítását, valamint hazafias, vallásos, erkölcsös működésének teljes szabadságát, mert szolgálkat, alacsony, félkegyelmű lelkeket nevelnek a szolgálalkúségben, morzsákon tartott, csúszás-mászásra, talpnyalásra kikészített, mindenre eszközül alkalmas tanítók” (KOLOZSI 1973b: 429). A tanításnak mindig a tanulókból kell kiindulnia, a tanulók szükségleteit kell figyelembe vennie. A modern pedagógiai irányzatok humanista beállítottságú didaktikán

alapulnak, amelyek a tanulókat helyezik a középpontba. A nevelés főbb területeihez a testi, értelmi, erkölcsi, esztétikai és a munkára való nevelés tartoznak, ezeknek a fejlesztése a cél. Emellett az oktatási intézmények alapvető célja, hogy a tanulók kreatív személyiséggé váljanak, hogy képessé váljanak az önálló ismeretszerzésre és tanulásra. A *Tanítószövetség Beköszöntője* éppen ezt az igényt fogalmazta meg, hogy az oktatásnak szüksége van az innováció felé való első lépések megtételére. Az elmondottakból kitűnik, hogy a *Tanügyi Lapok* megjelenését követően több figyelem terelődött az oktatásra, Szabadka nagyobb pénzeszközöket használt fel a költségvetéséből az oktatásügy területén jelentkező lemaradás javítására: a iskolák felszereltségének, körülményeinek fejlesztésére, új iskolák megnyitására a növekvő iskoláztatási igény kielégítésére. De ezzel a fejlődéssel egyidejűleg a tanulókhöz való hozzáálláson is fejleszteni kellett.

A szaklap tartalmában teljes mértékben elhatárolódott minden személyeskedéstől és politikai befolyásolástól, a fő hangsúlyt a tanügyi és társadalomtudományi közlemények, valamint az ezeket tárgyaló ügyek kapták (KOLOZSI 1973b: 428). A közleményeket tárgyilagosság jellemezte, tartózkodtak a kihívó állásfoglalásoktól. A lap foglalkozott még egyéb, a tanügyet és a tanügyi dolgozókat érintő témákkal, mint a tanítók vakációjával, a tanítói mellékjövedelemmel, a fizetésrendezési törvény módosításával, az új nyugdíjtörvénnyel (KOLOZSI 1973b: 429) stb. Számos panasz, egyesületi híradás, tiltakozás került megfogalmazásra a *Tanítószövetség* lapjain, amelyekben a tanügyi dolgozók munkájának megbecsülésének hiányáról és a növekedő elégedetlenségről szóltak. A pedagógus pályát a 20. század elején jelentéktelen hivatásnak tekintették az orvosokhoz vagy jogászokhoz viszonyítva, mivel nincs a munkájuknak „kézzelfogható” eredménye. Ez a hozzáállás a mai kor társadalmát is hasonlóképp jellemzi. A pedagógusokról azt tartották és tartják a mai napig is, hogy a napi munkaidejük mindössze pár óra, nyáron pedig a diákokkal együtt nyári vakációra mennek. A pedagógusokat érintő lekicsinylő véleményen változtatni kellett, beláttatni az emberekkel, hogy a pedagógusi munka milyen nagy felelősséggel jár. A tanítói és tanári fizetés értéke a modern közoktatás egyik legtöbbet tárgyalt kérdésének számított, a fizetések nagysága szintén a megbecsülés hiányát mutatta. A népoktatási törvény jóformán csak a létminimumot szabta meg, amelyeken az újabb fizetésrendezési törvények bevezetése csak a pénzromlással való lépéstartást jelentette (KELEMEN 2007: 119). A *Tanítószövetség* fennállásának idején a tarthatatlan gazdasági helyzetről is cikkezett, és

sürgették a fizetésrendezés megreformálását. A szaklap lehetővé tette a nyilvánosság előtti megnyilatkozásokat, a tanártestületek összefogását. 1911 áprilisában tömeggyűléseket szerveztek Budapesten és számos vidéki városban, köztük Szegeden is, amelyeken a közoktatás reformkérdéseit, valamint a tanító- és tanártársadalom egzisztenciális problémáit tűzték napirendre. 1911 augusztusában több száz fővárosi és vidéki tanítót mozgósító közgyűlést rendeztek. Ezek a mozgalmak főként Budapesten zajlottak le, de a vidéki szaklapok tudósítottak az események haladásáról. Az eredmény végül a tanítói és tanári fizetések részleges rendezése lett, ami az időközben rohamosan gyorsuló inflációhoz képest ismét mindössze a létminimumhoz igazította a pedagógusok bérét (KELEMEN 2007: 119–121). A nyugdíj kérdése is heves vitákat váltott ki a pedagógusok körében. A pedagógusok nyugdíjazására jogosultak körét folyamatosan bővítették: az 1891-es törvénymódosítással kiterjesztették a nyugellátásra és gyámolításra jogosultak körét a kereskedelmi és ipari iskolák tanítóira, 1894-ben pedig a középiskolák és a jogakadémiák tanáira. Végül az 1914. évi XXXVI. törvénycikk „a nem állami tanárookra” és azok özvegyeire és árváira is érvényesnek mondta ki a nyugdíjazást (KELEMEN 2007: 97). Annyi megállapítható, hogy legalább a nyugdíjazás területén hozott új törvények kedvezően alakultak a pedagógusok számára, míg a béremelések kieszközléséért folyamatosan küzdeniük kellett.

A *Tanítószövetség* fennmaradt példányai arról tanúskodnak, hogy a lap kiadása nem élt meg hosszú életet a kezdeti lelkesedés és támogatás ellenére. Az 1913-as indítás utáni évben, a 1914. júniusi, azaz a 6. száma volt az utolsó, amelyre az Országos Széchényi Könyvtárban fennmaradt példányaiból tudunk következtetni (KOLOZSI 1973b: 552).

A polgármesteri hivatalnak tett jelentések szerint, a megszűnés évében a *Tanítószövetség* kiadója Ispánovits Mátyás szabadkai tanító lett, azonban ezek a módosítások alig léphettek életbe, ismerve a megszűnés időpontját. Ispánovits Mátyás 1915. március 8-án a polgármesteri hivatalnak benyújtott bejelentésében 1914. július 1-jétől kezdődő beszüntetésről ír a világtörténelmi nagy idők miatti szünet indoklásával (KOLOZSI 1973b: 429). A háború után folytatni kívánták volna a lapkiadást, viszont ez már nem valósult meg. Ez nem meglepő, hiszen Magyarország hírlapjainak száma a világháború végére drasztikusan, legalább a felére csökkent, az 1913-as év 757 hírlapjához képest ez a szám 1920-ra 305-re fogyatkozott (KEMÉNY 1942: 10), a folyóiratok pedig 1411-től (1913-as adat) 652-re (1920-as adat)

(KEMÉNY 1942: 20). A folytatásnak az 1918-ban bekövetkezett országcsonkítás sem kedvezett.

## ZÁRÓSZÓ

A 19. század végén és a 20. század elején pezsgő sajtóélet folyt Szabadkán, a város Bács-Bodrog vármegye hírlapírói központjává fejlődött ki. Szabadkán a sajtó helyzetét, lapjai fennmaradását, működési körét, irányvonalát a helyi társadalom polgárosultságának foka, nemzetiségi összetétele és az ezekre reflektáló politika határozta meg (KALAPIS 2002: 18).

A város lakossága többnemzetiségű lakosokból tevődött össze, a magyarságon kívül éltek itt németek, tótok, oláhok, rutének, horvátok, szerbek, bunyevácok stb. A vallás tekintetében sem volt egységesség, a helyi polgári réteg pedig éppen csak a századforduló táján szilárdult meg. Ez a több szempontú lakossági széthúzás nagy akadályokat állított fel a sajtó érvényesülésének.

Egyik területtel foglalkozó szaksajtó működtetése sem bizonyult egyszerű feladatnak, hiszen nagy igényeknek, követelményeknek kellett eleget tenni. A szaksajtó szerkesztőinek folyamatosan arra kellett törekedniük, hogy kialakítsanak egy tágabb olvasókört egy olyan időben, amikor a társadalom éppen csak elkezdte felismerni az újságolvasás szükségességét.

A tanügy helyzete akkoriban számos szempontból kedvezőtlennek bizonyult. Az oktatás egy olyan fontos terület, amely az élet minden területén befolyásolja a felnövekvő nemzedék életét, sikerességét. Az az újságírói hozzáállás, mely csak tények közlésében merül ki, hibás felfogás, amellyel a problémákat és a javításra, fejlesztésre szoruló meglévő gyakorlatot és azok körülményeit elhallgatják. Hogyan is tudnánk változtatni olyan dolgokon, melyekre nem hívjuk fel a figyelmet, kínálunk rájuk megoldási lehetőségeket. Nem meglepő, hogy a szándék az oktatás minőségének javítására Bács-Bodrog megyében a tömegtájékoztatási eszközök által a megfelelő hozzáállás híján nem jutott el a nagyközönséghez, így általános közöny jellemezte az emberek szemléletét. A tanügyi szaklapok egyik fő célja – amely sikeresnek is bizonyult – pont abban fogalmazódott meg, hogy az iskolákban uralkodó kiábrándító helyzetre felhívják a lakosság figyelmét. Megjelenésüknek köszönhetően Szabadkán és környékén kialakult egy, a tanügy helyzetével foglalkozó és érdeklődő olvasóközönség, amely a későbbiekben alapot biztosított az oktatás ügyeit és haladását tár-

gyaló szaksajtó létjogosultságának. Az oktatásügy kiábrándító helyzetét felismerve, a század végén rendeletet hoztak 7 iskola építésére és kibővítésére Szabadkán, mindemellett bevezették a váltakozó rendszerű oktatást. A város kiadása az elemi iskolákra és óvodákra az évek folyamán növekedő tendenciát mutatott: 1880-ban 53 836 forintra, 1884-ben már 77 000 forintra, 1889-ben 80 000 forintra emelkedtek a kiadások, s a város összes kiadásainak hetedét tették ki (KOLOZSI 1973b: 407–409).

Tanulmányomban fontosnak tartottam a tárgyalt kor oktatási helyzetének – az iskolák számának, felszereltségének, a pedagógusok létszámának, a pedagógusi hivatáshoz való hozzáállásnak – részletes bemutatását, hiszen mindezek ismeretében válnak igazán értékelhetővé a *Tanügyi Lapok* és a *Tanítószövetség* íróinak és szerkesztőinek egész Bács-Bodrog vármegye oktatásügyéért tett fáradozásai.

A leírtakból látható, hogy a kezdeti nehézségek megoldásával, a támogatás hiányának leküzdésével és a korabeli magyar olvasókör gyarapodásával az említett lapok nem kerültek sokáig az olvasók kezébe. Nemcsak az anyagi nehézségekkel kellett megküzdeniük, hanem az emberek szemét is fel kellett nyitniuk a tanügyi szaklapok megjelenésének létjogosultságára, közvetítő szerepére. Azt gondoljuk, hogy egy szaklap csak egy célzott közönségnek, ez esetben az oktatás területén foglalkozó embereknek szól, csak őket érinti. A *Tanügyi Lapok* fennmaradásának legnagyobb gátló tényezőjének ezt a jelenséget tartom, míg ez a *Tanítószövetség* esetében a kiadás ideje volt, hiszen az első világháború gátat szabott a további terveknek és a lapkiadásnak, mely végeztével a sajtótörténet fejlődésének új fejezete vette kezdetét.

## IRODALOM

- BITTERMANN Károly 1847. *Szabadkai Naptár vagy Közhasznú Kalendárium a két magyar haza számára, Krisztus Urunk születése után 1847-ből 365 napokból álló közönséges évre.* Szabadka, Bittermann Károly betűivel
- BOROVSKY Samu szerk. 1909. *Magyarország vármegyéi és városai. Bács-Bodrog vármegye I–II.* Budapest, Országos Monográfia Társaság
- DÉR Zoltán 1972. Tócs Gusztáv, a pedagógus = *Létünk* 3–4.
- ELTE TANÁRKÉPZŐ KÖZPONT <http://tkk.elte.hu/a-magyar-tanarkepzes-torteneti-attekintese/> (Letöltés ideje: 2016. december 07.)
- IVÁNYI István 1892. *Szabadka szabad királyi város története.* Szabadka, Bittermann József könyvnyomda

- KALAPIS Zoltán 2002. Százötven éves sajtótörténetünk dátumai és fejezetei (1848–1998) = *Létünk* 1–2.
- KELEMEN Elemér 2007. *A tanító a történelem sodrásában. Tanulmányok a magyar tanítóság 19–20. századi történetéből*. Pécs, Iskolakultúra
- KEMÉNY György 1942. *Magyarország időszaki sajtója 1911-től 1920-ig*. Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtár
- KOLOZSI Tibor 1973. A szabadkai sajtó hőskora = *Üzenet* 3.
- KOLOZSI Tibor 1973. *Szabadkai sajtó (1848–1919)*. Szabadka, Életjel
- KOVÁCS Nemere 1971. Tanügyi Újság = *Korunk* 3.
- NÉMETH Ferenc 2015. *Elfelejtett arcok, történetek, események. Szép Ferenc és a Honunk Állapota*. Szabadka, Grafoprodukt
- PETKOVICS Kálmán 1973. Régi szabadkai újságok = *Üzenet* 7–8.
- SÜLD Erzsébet 2001. Magyar Hírmondó. Az első magyar nyelvű újság rövid története és repertóriumának webes alkalmazása = *Könyvtári Figyelő* 2.
- SZEKERES László 1975. *Szabadkai helynevek. Helytörténeti kézikönyv*. Szabadka, Életjel Kiadó

### *The first journals of pedagogy at the end of the 19<sup>th</sup> century and the beginning of the 20<sup>th</sup> century in Subotica*

The conditions for the evolution of journalism and publishing gradually developed in Subotica, while greatly falling back in time in comparison to other parts of Hungary. The first local paper in Hungarian, the *Honunk Állapota* was published with a 68-year-old delay compared to *Magyar Hírmondó*, which was first published in 1780. When analyzing any newspapers from any era, the most important factors are actually the journalists, editors and the readers. In case we want to provide answers to the question who these people were, we have to reflect on those historic events which made it possible to provide grounds for the development of journalism. The *Tanügyi Lapok* and *Tanítószövetség* were the first journals of pedagogy in the area, and they were the pioneers of professional journalism in the Bácska area around the turn of the previous century. We have to take into consideration that both these journals began with their work at the dawn of professional journalism, when only few actually read papers at all. This study follows the short life of the above mentioned papers and presents the circumstances under which they were published with a reflection on the social and historic conditions of the era.

*Key words:* publishing history, professional journals, Subotica, *Tanügyi Lapok*, Gusztáv Toncs, *Tanítószövetség*, Ernő Parcsetich

### *Prvi prosvetni stručni glasnik na kraju 19. veka i na početku 20. veka*

Uslovi za postojanje novinarstva i izdavaštva su se postepeno razvijali u Subotici, pri tom pokazajući zaostalost u upoređenju sa centralnim delovima Mađarske. Prvi lokalni list na mađarskom jeziku, *Honunk Állapota* se pojavio sa 68 godina

kašnjenja u poređenju sa *Magyar Hirmondó*, čiji prvi broj je izdat 1780. godine. Tokom analize bilo kog lista iz bilo koje dobi, najbitniji faktori su zapravo sami novinari, urednici i čitaoci. Ukoliko želimo da damo odgovore na pitanja ko su pomenuta lica, moramo se osvrnuti na neke istorijske događaje, koje su omogućile razvoj istorijata novinarstva. Listovi *Tanügyi Lapok* i *Tanítószövetség* sa kraja 19-og i početka 20-og veka, kao prvi stručni pedagoški glasnici, se mogu smatrati pionirima u životu stručnih listova današnje Bačke. Moramo uzeti u obzir da su oba posmatrana pedagoška stručna lista počeli sa svojim radom na samom začecu izdavaštva takvog tipa u regiji, kada su izdavanje knjiga i novina bili na samom svom početku i kada je samo uzak sloj stanovništva zapravo i čitao. Ovaj rad prati kratak život pomenutih izdanja, okolnosti i osnovne uslove pod kojima su se ova dva stručna lista izdavala uz prikaz tadašnjih društvenih i pedagoških okolnosti.

*Ključne reči:* istorijat izdavaštva, pedagoški stručni listovi, Subotica, Gustav Tonč, Erne Parčetič, *Tanügyi Lapok*, *Tanítószövetség*

Beérkezés időpontja: 2017. január 31.

Elfogadás időpontja: 2017. június 5.